

Kosztur András

SEM NEM FEHÉR, SEM NEM VÖRÖS
Az orosz emigráció Eurázsia-mozgalma az 1920-as években

A bolsevik hatalomátvételt követően számos, az új rendszerrel nem szimpatizáló vagy gyanúsnak ítélt orosz tudós, arisztokrata, politikus volt kénytelen elhagyni szülőföldjét, és emigrált Európa különböző országaiba. A külföldre kényszerített gondolkodók pezsgő orosz kulturális életet alakítottak ki számos nagyvárosban, és nem maradtak közömbösek országuk sorsával kapcsolatban sem: olyan esszék, kötetek, folyóiratok sora látott napvilágot, olyan kisebb-nagyobb kulturális-politikai csoportok, körök szerveződtek, melyek az Oroszországban bekövetkezett eseményeket próbálták megérteni, vagy – a jövőt célozva – valamilyen követendő politikai programot felmutatni a bolsevik vezetéssel szemben. Így tűnt fel a gyors felfutást követően lehanyatló, de máig ható Eurázsia-mozgalom is, amely – egyszerre szakítva a hagyományos orosz történelemszemlélettel és szembehelyezkedve a szovjet rezsimmel – próbált új utat kijelölni Oroszország, vagy legalábbis az orosz emigráció számára.

Az Eurázsia-mozgalmat 1921-ben, Szófiában alapította néhány fiatal értelmiségi: Nyikolaj Trubeckoj (1890–1938) nyelvész és etnológus, Pjotr Szuvcsinszkij (1892–1985) zene- és irodalomkritikus, Georgij Florovszkij történész és vallásbölcselelő (1893–1979), Pjotr Szavickij közgazdász (1895–1968) és Andrej Liven jogász, későbbi pravoszláv pap (1884–1949).¹ Ennek előzménye két rövidebb írás megjelenése volt: Trubeckoj *Európa és az emberiség* című esszéje,² illetve Szavickij ezen mű állításaira reagáló *Európa és Eurázsia* című tanulmánya.³ Trubeckoj művének alapgondolata szerint az európaiasodás a latin-germán kultúrkörön kívüli társadalmakra – melyek egyike éppen az orosz – nézve veszélyt jelent, így az európai törekvéseivel szemben az emberiség további részének egységesen fel kell vennie a harcot. Az európai egocentrikus természetük miatt felsőbbrendűnek gondolják magukat más kultúráknál, azonban eme álláspontjukat semmi sem bizonyítja. Mind a sovinizmus, mind a kozmopolitizmus mögött ugyanez az *egocentrikus hozzáállás* rejtőzik, hiszen a kozmopolitizmus is az európai értékrendet állítja középpontba egyetemes értéként, így valójában nem más, mint *összeurópai sovinizmus*. Szavickij egyetértett Trubeckojjal az európaiasodás káros jellegét és az azzal való küzdelem szükségességét illetően, azonban két „kiigazítással”: míg Trubeckoj az egocentrikus hozzáállást egyedül a latin-germán népekre jellemző „végzetes hiányosságnak” tekintette, Szavickij épp ellenkezőleg. Tagadta, hogy az egocentrizmusról való lemondás egyáltalán lehetséges és szükséges, az európa-

¹ Елена Леонидовна ПЕТРЕНКО: *Петр Николаевич Савицкий* = П[ётр]. Н[иколаевич]. САВИЦКИЙ: *Избранное*, szerk. Е. Л. Петренко, РОССПЭН, Москва, 2010, 8.

² Nyikolaj Szergejevics TRUBECKOJ: *Európa és az emberiség* = Uő.: *Dzsingisz kán hagyatéka*, Máriabesnyő, Attraktor, 2011, 5–48.

³ Пётр Николаевич САВИЦКИЙ: *Европа и Евразия* = Uő.: *Избранное*, 94–114.

iasodással éppen a többi kultúra saját egocentrizmusát állította volna szembe. Emellett Szvickij úgy vélte, az egyes nem-európai kultúrák közötti erőkülönbség okán az európai törekvések elleni küzdelemben a vezető szerep a legerősebb civilizációra – az Orosz Birodalom területével gyakorlatilag megegyező – Euráziára fog hárulni.

Az orosz gondolkodók körében nem volt új keletű az Európától, mint mások, akár ellenséges és ártalmas civilizációtól való elhatárolódás. A 19. századi orosz eszmetörténet legmeghatározóbb szembenállása éppen a nyugati értékek és minták átvételét szorgalmazó *zapadnyikoké* és a szláv civilizáció önállóságát hirdető *szlavjanofileké* volt. Azonban az eurázsianisták (Trubeckojjal kezdve) szakítottak a szlavjanofil eszméssel is. Az *Európa és az emberiség* a következő gondolattal zárul: „Mindig pontosan észben kell tartani, hogy a szlávok és germánok vagy turániak és az árják szembeállítás nem ad megoldást a valódi problémára, hisz igazi szembenállás kizárólag a latin-germánok és a világ minden más népe, Európa és az emberiség között van.”⁴ „A valóság ítélőszéke előtt a »szlávtság« fogalma, úgy látjuk, nem igazolta azokat a reményeket, amelyeket a szlavjanofilizmus hozzá fűzött. Ezért mi nem csak a »szlávokhoz« fordulunk, mint nacionalizmusunk alanyai felé, hanem az »eurázsiai« világ népeinek egész sora felé, melyek között az orosz nép központi helyet foglal el” – ezt már Szvickij írta az Eurázsia-mozgalom első gyűjteményes kötete, a *Kivonulás Keletre* előszavában. Hozzátette, ezek a népek nem tekinthetők sem európaiaknak, sem ázsiaiaknak.⁵

Az első eurázsianisták legfőbb üzenete tehát az volt, hogy az Orosz Birodalom népei önálló civilizációt alkotnak, melynek gyökerét nem Európában és nem is a szlávtságban kell keresni. Trubeckoj új történelmi elődöt „fedezett fel” Oroszország számára: Dzsingisz kán birodalmát. A mongol birodalom nemcsak kiterjedését tekintve fedte le a későbbi Oroszország területének nagy részét, de a Kijevi Rusz népei a mongol iga elleni harc során azok állameszményét is elsajátították és a saját képükre formálták. Ennek a folyamatnak a központja Moszkva volt, amely később az eurázsiai térség egyesítésének központjává is vált. A moszkvai állam legfontosabb feladata a Nyugat fenyegetésével szembeni védekezés volt, amelyhez le kellett dolgoznia az Európával szembeni technikai hátrányát. „Az európai technika átvételét I. Péter vállalta magára. De annyira lelkesítette ez a feladat, hogy szinte már öncélúvá vált, és nem hozott olyan intézkedéseket, melyek megakadályozhatták volna azt, hogy az európai szellem megfertőzze az oroszokat.”⁶ Az ország elitjébe Péter korától kezdve egyre több „idegen szellemű” személy került, akik letérítették Oroszországot az útvjáról és az 1917-es katasztrófa felé vezették a birodalmat.

Ezen a ponton válik láthatóvá az eurázsianizmus azon szándéka, hogy szakítson a teljes orosz gondolkodás kereteivel, beleértve az 1917 utáni „vörös–fehér” szembenállást is. Az eurázsianisták éppúgy elvetették az 1917 előtti ancien régime-et, mint a bolsevik rendszert. A bolsevizmussal szembeállította őket – a marxizmus nyugati eredetén túl – annak materializmusa, mivel az eurázsiai-orosz államiság alapjának a pravoszláv vallást tekintették. Azonban a régi rendszert helyreállítani kívánó erőket sem támogatták, mivel

⁴ TRUBECKOJ: *Európa és az emberiség*, 48.

⁵ Пётр Николаевич САВИЦКИЙ: *Вступление (Предисловие к сборнику «Исход к Востоку»)* = УО.: *Избранное*, 119.

⁶ Nyikolaj Szergejevics TRUBECKOJ: *Dzsingisz kán hagyatéka* = УО.: *Dzsingisz kán hagyatéka*, 97.

ügy vélték, a forradalom az orosz néplélek szükségszerű lázadása volt az 1917 előtti orosz elit idegen eszméi ellen, s így ennek megfelelően a marxizmus is szükségszerűen elfogadni Oroszországban: a marxizmus helyén keletkező ideológiai űrt volt hivatott betölteni az eurázsianizmus.

Az Eurázsia-mozgalom álláspontja természetesen nem volt népszerű az orosz emigráció más csoportjai körében. A monarchisták bírálták a forradalommal kapcsolatos nézeteiket, egyenesen *szmenovehista*⁷ felfogással és a fehér mozgalom elárulásával vádolva őket. Eme bírálatokra Nyikolaj Trubeckoj reagált 1925-ben, kifejtve az eurázsianisták fehér mozgalomhoz való viszonyának lényegét. Trubeckoj két részre „osztotta” a mozgalmat, és ennek megfelelően kétféle véleményt képviselt eme csoportok kapcsán: míg a fehérek harcoló egységeivel mint a bolsevizmus elleni küzdelem hőseivel szemben maga is elismerését fejezte ki, addig a nem harcoló résztvevőket, azaz a mozgalom ideológiai hátszágát jelentő értelmiségieket élesen bírálta, s egyenesen őket tette felelőssé az elszenvedett vereségért. Ezen értelmiségiek feladata lett volna egy, az orosz helyzet valóságának és a fehér mozgalom céljainak megfelelő új ideológia kidolgozása, melynek nyilvánvalóan nem feleltek meg.⁸ Épp ezért hívták életre az Eurázsia-mozgalmat, ez pedig egyben cáfolatot is jelent azokra a vádakra, miszerint az eurázsianisták szmenovehisták, a bolsevik forradalommal megalkuvók lennének. Hiszen a szmenovehisták a fehér mozgalom vereségéből azt szűrték le, hogy el kell fogadni a bolsevizmust, amely nemcsak győztesen került ki a polgárháborús helyzetből, de a forradalmat megelőző szellemi folyamatok egyenes következményének is tekinthető. Ezzel szemben az eurázsianisták arra a következtetésre jutottak: új utakat kell keresni. Az a tény pedig, hogy a bolsevikok hatalomra kerülése az 1917-et megelőző állapotok következménye, nem azt jelenti, hogy az orosz értelmiségnek bolsevikká kell válnia. Sokkal inkább azt, a forradalmat megelőző és előkészítő irányzatok mindegyikével szakítani kell.⁹

Míg a monarchisták nem fogadták el az eurázsianistákat – mivel azok elutasították a forradalom előtti rend helyreállítását –, addig a nyugati orientációjú liberálisok azért kritizálták őket, mert saját eszményeik ellenségét látták bennük. Az eurázsianisták kudarcként értékelték a nyugati parlamentáris modell bevezetésének kísérletét Oroszországban, így nem csoda, hogy bírálóik között találjuk Pavel Miljukovot vagy Alekszandr Kizevettert, akik hittek az egyetemes értékekben és a történelmi fejlődés univerzális törvényeiben – azaz Oroszország-Eurázsia Nyugattal való szembeállítására számukra elfogadhatatlan volt.¹⁰ Kizevetter az eurázsianizmust önmagát (világnézeti) rendszerként feltüntető érzelmi beállítottságnak tekintette, melyet az európai civilizációban a háború által okozott csalódottság hívott életre.¹¹

⁷ Szmenovehistáknak nevezték az orosz emigráció azon csoportját, amely a polgárháborúban elszenvedett fehér vereséget követően a bolsevik rendszerrel való kiegyezést szorgalmazta.

⁸ Николай Сергеевич ТРУБЕЦКОЙ.: *Наш ответ: евразийство и белое движение* = УО.: *История, культура, язык*, Прогресс, Москва, 1995, 340.

⁹ ТРУБЕЦКОЙ.: *Наш ответ...*, 342.

¹⁰ Lásd ПЕТРЕНКО: *Петр Николаевич Савицкий*, 12.

¹¹ Александр Александрович КИЗЕВЕТТЕР: *Евразийство = Россия между Европой и Азией: Евразийский соблазн. Антология*, Наука, Москва, 1993, 266.

Az emigráció gondolkodói közül az eurázsianistákhoz talán Nyikolaj Bergyajev állt a legközelebb. Bergyajev Trubeckojékhoz hasonlóan vélekedett a forradalomról, tagadva, hogy a visszatérés a forradalom előtti berendezkedéshez lehetséges lenne. Bár ő is elsősorban érzelmi, mint intellektuális áramlatnak tekintette az eurázsianizmust, pozitívként emelte ki, hogy az eurázsianisták megérezték a világ komoly válságát, és azt, hogy egy új történelmi korszak kezdődik. Bergyajev szerint ez pedig a latin-germán világ hanyatlásával van összefüggésben. Az eurázsianizmust az „egyetlen forradalomból született politikai irányzatnak” tartotta,¹² márpedig úgy vélte, csak a forradalom gyermekei teremthetnek új rendet.¹³ Azonban Bergyajev éles kritikával is illette az eurázsianistákat, elsősorban kérlelhetetlen Nyugat-ellenességük miatt. Szerinte ugyanis a világ az újkor végeztével egy, a hellenisztikus korhoz hasonló univerzalista időszak felé halad. Márpedig ennek mintegy zászlóshajója lehetne Oroszország–Eurázsia, amennyiben megszabadulna az *antikrisztusi* uralomtól – a bolsevizmustól –, hiszen önmagában egyesíti a Nyugatot és a Keletet. Ezzel szemben az eurázsianisták elzárkózó nacionalisták, akik tagadják az univerzalizmust, és ezáltal lényegében *anti-eurázsianisták*. Eurázsia számukra földrajzi, nem pedig szellemi-kulturális fogalom.¹⁴

Látható tehát, hogy az Eurázsia-gondolat komoly bírálatokat váltott ki a fehér emigráció más csoportjaiból, kiváltképp az 1917 előtt is aktív idősebb generációkból. Ennek kapcsán felmerülhet, hogy az Eurázsia-eszme teljesen új, az orosz politikai helyzet drasztikus átalakulásában gyökerező ideológia volt, s éppen ebben rejlik korai bukásának az oka. (Hiszen az eurázsianizmus politikai mozgalomként gyakorlatilag az 1920-as évek végére kifulladt.) A helyzet azonban nem ilyen egyszerű. Az eurázsianizmus éppúgy gyökerezett az 1917 előtti orosz gondolkodásban, mint amennyire elvetette azt. Bergyajev szerint például az eurázsianisták gondolatai „kevésbé eredetiek” az orosz történelem – fentebb vázolt – trubeckoji koncepcióját leszámítva. Főbb nézeteik megtalálhatók a 19. század olyan szlavjanofil gondolkodóinál, mint Danilevskij, míg a 20. század elején aktív, fiatalon, még a bolsevik forradalom előtt elhunyt Vlagyimir Ern „tipikus eurázsianista” volt.¹⁵ Valóban, a Nyugat, a nyugati eszmék kategorikus elutasítása nem volt újdonság az orosz gondolkodásban. Azonban, ahogyan korábban rámutattam, az eurázsianisták tagadták a *szláuság* fogalmának jelentőségét, amely pedig Danilevskij és a szlavjanofilek fejtegetéseinek központi kategóriája volt. Ebből a szempontból az eurázsianistákhoz közelebb állónak tekinthető Konsztantyin Leontyev, aki szintén elvetette a pánszlavizmust, és az orosz szellemi függetlenség – melyet a nyugati befolyásoktól kívánt megóvni – fontos tényezőjének tartotta a „turáni” jelleget. De Leontyev nem teljes egészében utasította el a nyugati kultúrát, a középkori, feudális-arisztokratikus Európáról jó véleménnyel volt.¹⁶ Leontyev elutasítása egy általa felállított – Spengler ötven

¹² Николай Александрович Бердяев: *Евразийцы, Путь* (Париж) 1925/1., 134.

¹³ Nyikolaj BERGYAJEV: *Az orosz forradalom = UÓ. : Az új középkor. Szemlélődések Oroszország és Európa sorsán, Pro Christo* Diákszövetség Szövetség Kiadóhivatala, Budapest, 1935, 51–90.

¹⁴ Бердяев: *Евразийцы*, 135.

¹⁵ *Uo.*, 134.

¹⁶ Lásd Леонид Люкс: *Заметки о «революционно-традиционалистской» культурной модели «евразийцев»*, *Вопросы философии* 2003/7., 28.

évvel későbbi gondolataihoz hasonló – civilizációelméleten alapult. E szerint minden társadalom, akár csak az élő organizmusok, fejlődésük során három stádiumon mennek keresztül: a korai, életteli egyszerűséget a formák virágzó sokszínűsége, majd a harmadik szakaszban ezek összemosódása, keveredése követi. Egy állam maximális élettartama Leontyev levezetése alapján 1000–1200 év. Az európai államok élettartamuk nagy részét már „leélték”, a 18. század végén beléptek a harmadik szakaszba. A polgárosodás és demokratizálódás a formakeveredés és nivellálódás tünetei, mely jelenségek minden hanyatló, kései társadalomban megfigyelhetők.¹⁷ A Nyugat modern eszméi tehát egy hanyatló civilizáció eszméi, ezért kell az orosz kultúrára és szellemre gyakorolt befolyásukat kivédeni.

Ha az eurázsianizmus – lehetséges – szellemi elődei után kutatunk a 19. századi orosz gondolkodásban, mindenképp szólnunk kell Vlagyimir Lamanszkijről, aki 1892-es *Az ázsiai-európai földrész három világa* című művében először ültette át az orosz nyelvkörnyezetbe az Eurázsia kifejezést – igaz, ekkor még a szó földrajzi értelmében, Európa és Ázsia egységes megnevezéseként. Lamanszkij szerint ez a „nagy” Eurázsia földrajzi adottságainak köszönhetően vált a jelentős civilizációk szülőhelyévé. Ezt az óriási térséget három különálló „világra” osztotta, Európa és Ázsia mellett Oroszország területének „köztes világát” is olyan térségként nevezve meg, amely sajátos földrajzi, etnológiai és történelmi-kulturális adottságokkal bír. Lamanszkij az elsők között ismerte el, hogy az orosz civilizációnak ázsiai alkotóelemei is vannak, ezeket azonban „passzív tényezőkként” jellemezte, melyek szükségszerűen oroszosodnak majd. A legfőbb különbség viszont Lamanszkij és a jövőző eurázsianisták között az volt, hogy előbbi nem annyira szembe-, mint egymás mellé állította Európát és Oroszországot. Szerinte ezek bár különböznek egymástól, összeköti őket a kereszténység, a görög-római örökség és az ideálok. Mint például a szellem szabadságára való törekvés, az egyén tisztelete vagy a népek testvériségének eszméje.¹⁸

A kérdésre tehát, amely az eurázsianizmusnak az orosz eszmetörténetben való újszerűségére vonatkozik, nehéz lenne egyértelmű választ adni. A civilizációs különállás hangsúlyozása és az erős Nyugat-ellenesség miatt akár a szlavjanofil hagyományok egy kései változatának is tekinthető az Eurázsia-eszme. Míg a turáni történelemszemlélet, illetve az alapvetően új politikai helyzet, melyben az eurázsianizmus létrejött – és egyáltalán létrejöhett –, a gondolat újszerűségét támasztja alá. Így vagy úgy, de az eurázsianizmus a maga korában rövid idejű fellángolásnak bizonyult.

Ennek azonban nem annyira ideológiai, inkább gyakorlati-politikai okai voltak. Bár az Eurázsia-mozgalom elsődlegesen időszaki kiadványok és brosúrák kiadásával foglalkozott, és az emigrációs körökben való propagandamunkára koncentrált, az eurázsianisták vezetői igyekeztek kapcsolatot találni a Szovjetunióban maradt ellenzékiekkel, de a kommunista pártba való beépülést is felvetették. Ezek a konspiratív törekvések és ambíciók később a mozgalom felbomlásához vezettek.

¹⁷ КОНСТАНТИН ЛЕОНТЬЕВ: *Византизм и славянство* = УО.: *Восток, Россия и славянство*, Москва, 1996, 94–155.

¹⁸ Lásd В. М. ХАЧАТУРЯН: *Истоки и рождение евразийской идеи = Искусство и цивилизационная идентичность*, szerk. Н. А. Хренов, Наука, Москва, 2007, 292–294.

Az eurázsianista mozgalom igazi fejlődése 1922-ben indult meg, amikor az alapított elhagyták Szófiát, és Európa más városaiban telepedtek le. Pjotr Szavickij a prágai orosz kulturális életben vállalt szerepet, előbb az Orosz Jogi Kar magándocenseként, majd az Orosz Agrárintézet tanszékvezető professzoraként. A prágai orosz közösség politikailag aktív részének közel egyharmada az eurázsianisták támogatójává vagy szimpatizánsává vált ezekben az években.¹⁹ Pjotr Szuvcsinszkij, aki már Szófiában is az eurázsianista kiadványok anyagi támogatója volt, 1922 után Berlinben, később pedig Párizsban szervezte a mozgalmat – Prága mellett kiváltképp a francia főváros és környéke vált az eurázsianizmus központjává. A szerveződés élére egy ötfős csoport, az ún. Ötök Tanácsa került, melynek Szavickijen, Szuvcsinszkijen és a Bécsben élő Trubeckojon kívül két korábbi fehérgárdista tiszt, Pjotr Arapov és Pjotr Malevszkij-Malevics volt a tagja.

Az eurázsianisták célja az úgynevezett ideokrácia volt, azaz egy olyan berendezkedés, melyben egy eszmeileg – természetesen az eurázsianizmus irányában – elkötelezett réteg birtokolja a politikai hatalmat. Ezt a gyakorlatba a kommunista párt „megszállásán” keresztül kívánták átültetni, kihasználva annak szerintük szükségszerűen bekövetkező belső megroppanását. Mind az intervenciót, mind a forradalmat elvetették az Oroszország-Eurázsia biztonsága és egysége szempontjából veszélyes opcióként. A nemzeti kérdésben támogatták a szovjet típusú föderalizmust, és a gazdaság központi irányítását is előnyben részesítették a kapitalizmussal meg a szabad piaccal szemben.²⁰ Mindezek a tényezők akarva-akaratlanul elősegítették azt, hogy a mozgalom az akkoriban éppen OGPU-nak (Egyesült Állami Politikai Igazgatóság) nevezett szovjet titkosszolgálat egyik legnagyobb szabású műveletének áldozatává váljon. A *Tröszt* nevű szervezetről van szó, melyet a szovjet hatóságok a különböző ellenzéki elemek leleplezésére, ellenőrzésére hoztak létre és működtettek éveken keresztül. A Tröszt sikerrel beférkőzött az emigránsok közé is, így az eurázsianistákkal is kapcsolatba került. A Tröszt két tagja, az OGPU-s Langovoj és a valóban monarchista érzelmű egykori tiszt, Artamonov a Hetek Tanácsává bővített vezetőségi üléseken is részt vehetett. Igaz, az „ötök” továbbra is tartottak önálló üléseket, mivel nem bíztak teljesen a Trösztben. Nem csupán Langovoj egyértelmű titkosszolgálati kötődése miatt, hanem a szervezet tagsága nagy részének hagyományos monarchista nézetei miatt sem. Az eurázsianistáknak saját céljaik voltak a Tröszttel, miközben annak segítségével Moszkva is érvényesíthette akarátát, de legalábbis felügyelhetette ellenségeit. A konspiráció olyan kiterjedt volt, hogy az Eurázsia-mozgalom vezetői közül többen is jártak a Szovjetunióban, így Arapov többször is, de maga Szavickij is egy vagy két alkalommal.²¹

Ezek a szovjet kapcsolatok nagyban hozzájárultak a mozgalmon belül az úgynevezett baloldali eurázsianizmus kialakulásához, amely a párizsi-clamart-i csoporthoz, név szerint Pjotr Szuvcsinszkijhez, apósához, Lev Karszavin filozófushoz, valamint Szergej

¹⁹ Из докладной записки помощника начальника КРО ОГПУ В.А. Стырне начальнику КРО ОГПУ А.Х. Артузову о контрразведывательных операциях «Ярославец» и «Грест» = Политическая история русской эмиграции. 1920–1940 гг. Документы и материалы. Учеб. пособие, фőszerk. А. Ф. Киселева, ВЛАДОС, Москва, 1999, 161.

²⁰ Евразийство = Политическая история русской эмиграции. 1920–1940 гг., 172–187.

²¹ Из протокола допроса Л. П. Карсавина = Политическая история русской эмиграции. 1920–1940 гг., 120.

Jefronhoz, az OGPU ügynökéhez kötődött, és az Eurázsia című hetilapban publikált. Karszavin, aki korábban többször is bírálta az eurázsianistákat, Szuvcsinszkij javaslatára került a mozgalomba,²² és 1926-ban még az „ötök” – pontosabban akkortól már „hatok” – csoportjának is tagja lett. Rövidesen más, később a baloldali eurázsianizmus-hoz kapcsolható személyek, mint Dmitrij Szyjatopolk–Mirszkij irodalmár vagy Vaszilij Nyikityin egykori diplomata, orientalista is bekerült a szervezet vezetésébe.²³ Az ideológiai nézetkülönbségeken és az OGPU tevékenységén kívül a nemsokára bekövetkező úgynevezett *clamart-i szakadáshoz* Szuvcsinszkijnak és Szavickijnak a mozgalom vezetéséért vívott küzdelme is hozzájárult.²⁴ A párizsi balos csoport és a Szavickij köré tömörülő „hagyományos” eurázsianisták szembekerülésének kulminációjaként 1929-ben Nyikolaj Trubeckoj kilépett az Eurázsia szerkesztőségéből, Szavickij pedig *Az Eurázsia újság nem eurázsianista orgánium* címmel írt cikkében bírálta a lap szerkesztőinek a marxizmussal szemben egyre megengedőbb álláspontját.²⁵ Szavickij és Szuvcsinszkij „párharcából” előbbi került ki győztesen, utóbbi híveit kizárták a mozgalomból, azonban a szakadást követően már sosem tudta a szerveződés elérni az 1920-as évek közepének szintjét.

Az eurázsianizmus lassan elvesztette jelentőségét az orosz emigráción belül. Pjotr Szavickij ugyan 1932-ben még megpróbálkozott az Eurázsiai Párt alapításával, kevés sikerrel. Ennek szervezésében már Nyikolaj Trubeckoj sem vett részt, bár a személyes kapcsolatot fenntartották és mindketten életük végéig eurázsianisták maradtak. Trubeckoj továbbra is Bécsben tanított, a nemzetiszocialista fajelméletet bíráló cikkei miatt az Anschluss után a Gestapo látókörébe került. Házkutatást tartottak nála, letartóztatták, s bár rövidesen elengedték, kéziratainak elkobzását nem viselte el: infarktust kapott és rövidesen elhunyt.²⁶ Szavickij Prágában maradt. Mivel nem támogatta a vlaszovistákat a háború idején, ő is szembekerült a német hatóságokkal. A Gestapo nem vitte el, a szovjetek viszont igen. 1945-ben Moszkvába szállították, és a polgárháború idején játszott szerepe miatt egy mordóviai munkatáborba internálták. 1954-ben került át Moszkva környékére, majd 1956-ban rehabilitálták. Visszatért Prágába, és ott is élt 1968-as haláláig.²⁷

Voltak, akik már korábban eltávolodtak az eurázsianizmustól. Andrej Liven Szófiában maradt és egyházi szolgálatba állt. Georgij Florovszkij valamivel később, Prágában került nézeteltérésbe a mozgalom vezetőivel, ezt követően vallásbölcseleti munkásságára koncentrált. Prága után Párizsban, majd Belgrádban élt, végül a háború után az Egyesült Államokban telepedett le. Röviddel a mozgalom szakadása előtt Karszavin is felhagyott a politikai aktivitással, 1928-ban a kaunasi egyetemre került előadóként. 1949-ben a szovjet hatóságok letartóztatták és 10 év munkatáborra ítélték ellenforradalmi tevékenység vádjával, 1952-ben egy lágerben vesztette életét, tuberkulózisban. De nem Karszavin

²² Lásd ПЕТРЕНКО: *Петр Николаевич Савицкий*, 15.

²³ *Из протокола допроса Л. П. Карсавина*, 118–119.

²⁴ ПЕТРЕНКО: *Петр Николаевич Савицкий*, 15.

²⁵ Пётр Николаевич САВИЦКИЙ: *Газета «Евразия» не есть евразийский орган = Мир России – Евразия: Антология*, összeáll. Л. И. Новикова – И. Н. Сиземская, Высш. шк., Москва, 1995, 304–312.

²⁶ PÁLFALVI Lajos: *Nyikolaj Trubeckoj lehetetlen eurázsiai küldetése = ТРУБЕККОЈ: Дзсингиз кán hagyatéka*, 152.

²⁷ ПЕТРЕНКО: *Петр Николаевич Савицкий*, 6.

volt az egyetlen aki, a szovjetek markában végezte: a sztálini repressziók áldozatává vált a baloldali eurázsianisták vezető egyéniségeinek többsége, akik az 1930-as években jóhiszeműen hazatértek, így Szergej Jefron és Dmitrij Szvjatopolk-Mirszkij is. Pjotr Szuvcsinszkij szerencsésebb volt; bár 1937-ben ő is hazament egy rövid időre, kiábrándulva az otthoni viszonyokból visszatért Párizsba.

A mozgalom tehát széthullott, azonban az eszme nem merült teljesen feledésbe. A szovjet időkben Lev Gumiljov etnológus „tartotta életben”, aki személyesen is ismerte Szavickijt és levelezett vele. A rendszerváltást és a Szovjetunió széthullását követően valóságos eurázsianista reneszánsz kezdődött, a klasszikus eurázsianista szerzők munkái először jelenhettek meg Oroszországban, és Alekszandr Dugin révén az eszmék újrarendőlése, az új helyzethez igazítása is megtörtént. Ma már pedig az Eurázsia kifejezés nem csupán egy egyedi, különleges, de marginális ideológia hívószava, hanem az új posztszovjet integrációs törekvések neve is, miután 2015. január 1-jén megkezdte működését az Eurázsiai Gazdasági Unió Oroszország, Fehéroroszország és Kazahsztán részvételével, melyhez azóta Örményország és Kirgizisztán is csatlakozott. E név azért válhatott vonzóvá az egykori szovjet tagállamok számára, mert egyaránt mentes az orosz imperializmus és a kommunista ideológia negatív felhangjaitól.

A Bérkocsis utca 19. számú házának golyónyomos emeleti homlokzata